

O CIRCULARĂ INEDITĂ REDACTATĂ DE SAMUIL VULCAN ÎN 1823 PRIVIND CULTURA DUZILOR („FRAGARILOR”)

Ioan Ciorba

De-a lungul întregului secol al XVIII-lea și a primei părți a celui următor, Imperiul Habsburgic – substanțial extins după înfrângerea turcilor în apropiere de Viena, în 1683 – s-a aflat într-un febril proces de omogenizare, inclusiv sub raportul atenuării contradicțiilor existente între stadiile de dezvoltare diferite dintre părțile sale apusene și cele răsăritene, pe de o parte, iar mai apoi dintre el și celelalte mari state europene¹. Transilvania, integrată și ea în acest context uriașului imperiu, a fost prin urmare inclusă „într-un nou circuit economic, mai alert”². A contribuit la aceasta pe lângă marele număr de războaie care i-au opus pe austrieci turcilor, rușilor sau francezilor solicitând automat și o creștere a disponibilităților de hrană pentru soldați și animale, dar și spectaculoasa creștere demografică semnalată cu precădere după 1750 sau numeroasele calamități naturale care s-au abătut asupra Transilvaniei provocând mari pierderi de populație. Cel puțin la fel de mult a contribuit și politica populaționistă de o rigurozitate sporită, dusă până aproape de fanatism³, pe care cercurile politice vieneze au urmărit-o constant⁴ convinse în permanență de faptul că păstrarea statutului de mare putere, precum și accesarea în marele circuit economic al lumii (în care, la jumătatea veacului al XVIII-lea, imperiul nu era inclus), sunt imposibil de

¹ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. I, Oradea, 1995 (în continuare: Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă...*, vol...), p. 100

² *Ibidem*, p. 113

³ *Idem*, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Oradea, 1998, p. 90-92

⁴ Nicolae Bocșan, *Populaționismul în politica reformistă a Habsburgilor în Banat în secolul al XVIII-lea*, în *Sabin Manuilă, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*. Coordonatori: Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj Napoca, 1995, p. 80-90; Ioan Ciorba, *Crize existențiale și intervenționism statal în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor*, în *Analele Universității din Oradea, Seria Istorie-Arheologie*, tom XIII, Oradea, 2003, p. 87-95

transpus în practică fără un număr mai mare de supuși, capabili să valorifice superior potențialul natural existent.

Dureroasele experiențe prin care Transilvania a trecut la cumpăna secolelor XVIII-XIX, culminând cu declanșarea mării foamete dintre anii 1813-1817, considerată pe bună dreptate cea mai puternică criză de subzistență din epoca modernă, au determinat intensificarea preocupărilor menite a contracara pe viitor alte nenorociri asemănătoare. Eforturile au fost canalizate îndeosebi pe linia oferirii unei alternative viabile cerealiculturii, de departe dominantă în multe regiuni ale spațiului transilvănean (în pofida randamentelor generale mediocre și a vulnerabilității în fața accidentelor climatice) și pe aceea a constituirii unei literaturi economice românești la care să acceadă un număr cât mai important de oameni⁵. În acest context, credem noi, trebuie plasat și documentul supus analizei în paginile de față, redactat la Oradea la 7 iunie 1823⁶.

Cultura dudului și creșterea viermilor de mătase datează în Banat și Transilvania, după toate probabilitățile, din secolul al XV-lea⁷ fiind mult

⁵ Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche 1508-1830*, tom 3, București, 1912-1936; Cornelia Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvăneană dintre 1786-1830*, în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 1, București, 1956, p. 87-1061 ; Nicolae Edroiu, *Începuturile literaturii economice românești 1780-1810. Studiu și anexe*, Cluj Napoca, 1978; Barbu Ștefănescu, *Date de interes etnografic în lucrarea lui Gheorghe Șincai „Povățuire către economia de câmp”*, în Biharea, VII-VIII, Oradea, 1980, p. 7-46; Ioan Lumperdean, *Literatura economică românească din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima parte a sec. al XIX-lea*, Cluj Napoca, 1998 etc. Mare parte din acestea au fost precedate sau însoțite de un substanțial număr de ordonanțe sau circulare cu conținut economic sau practic (pentru inventarul lor complet, vezi : Aurel Răduțiu, Ladislau Gyemant, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701-1847*, București, 1981). Lămuriri suplimentare aduc și studiile lui Andrei Veress, *Orânduiri românești vechi tipărite în Ardeal (1774-1848)*, în *Revista Arhivelor*, an II, vol. I, nr. 1-3, București, 1924-1926 p. 338-365, I. D. Suciuc, Gr. Popiți, *Relations serbo roumaines dans l'Empire autrien entre 1780-1850*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom IX, nr. 2, București, 1970, p. 247 etc.

⁶ Documentul a fost identificat de către noi în două fonduri diferite, ambele aparținând Arhivelor Naționale – Direcția Județeană Bihor, respectiv în cadrul fondului parohiei greco-catolice din Aușeu, dos. nr. 1, f. 69-70 și în fondul parohiei greco-catolice din Girișul de Criș, dos. nr. 2, f. 118 v.-119

⁷ Maria Craiciu, *Aspecte ale dezvoltării sericiculturii în țările române în secolul al XIX-lea*, în *Terra nostra. Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România*, II, București, 1971, p. 237

favorizate de condițiile de mediu (climă, sol) propice⁸. Măsurile privind generalizarea sericiculturii au cunoscut o intensificare deosebită cu precădere în timpul cicumscris domniilor lui Ferdinand al III-lea, Mariei Tereza, Iosif al II-lea⁹ și în debutul secolului al XIX-lea. În acest din urmă caz un rol important l-au avut războaiele napoleoniene, mai ales odată cu instituirea de către Napoleon a blocadei continentale în 1806¹⁰ ale cărei efecte au afectat grav economia și comerțul Imperiului Habsburgic. Interdicțiile repetate privind importurile de materii prime în scopul ieșirii banilor din țară au creat pe de o parte condiții prielnice dezvoltării anumitor ramuri ale agriculturii; în același timp însă politica restricțiilor la anumite exporturi a periclitat grav existența multor bresle și manufacturi¹¹, unele intrând chiar în faliment¹².

„Cu adevărat om al secolului său”, cum îl caracteriza Mircea Popa (secol în care învățământul, cultura, arta etc și-au dat mâna pentru înfăptuirea unui ideal moral și social superior, iar problema „celuilalt” și implicit a binelui întregii societăți a fost pusă tot mai insistent), Samuil Vulcan a fost unul din reprezentanții clasici ai iluminismului românesc care a înțeles printre cel mai bine faptul că din postura în care s-a aflat multă vreme, aceea de episcop greco-catolic de Oradea, trebuie să se pună în folosul supușilor săi

⁸ Veronica Covaci, *Din trecutul sericiculturii în Bihor*, în *Biharea*, IX, Oradea, 1982, p. 89

⁹ Gh. Druțu, *Industria viermilor de mătase. Studiu asupra răspândirii și la noi*, București, 1905, p. 13; în scrisoarea adresată Excelenței Sale contele Iacob de Durazzo, comandor al ordinului regal al SF. Ștefan, Francesco Grisellini preciza, de pildă, că în Banat în timpul guvernării feldmareșalului Mercy în mai multe localități (Beghei, Vârșeț, Biserica Albă, Deta etc) au fost înființate plantații de duzi, în cazul distrugerii acestora fiind prevăzută chiar pedeapsa cu moartea (Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984, p. 130)

¹⁰ Pentru mai multe detalii, vezi Mircea N. Popa, *Blocada continentală napoleoniană*, în *Revista de istorie*, tom 35, nr. 11, p. 1204-1223

¹¹ Susana Andea, Avram Andea, *Blocada continentală și unele aspecte ale politicii economice austriece în Transilvania (1806-1813)* în *Cultură și societate în epoca modernă*, Cluj Napoca, 1990, p. 70

¹² Idem, *Structuri transilvane în Epoca Luminilor*, Cluj Napoca, 1996, p. 24-25; cea din Oradea înființată în 1793 sub conducerea lui Ludovic Rhédey deși a rezistat acestui șoc s-a văzut nevoită și ea să-și înceteze activitatea la jumătatea secolului al XIX-lea (I. Șuta, Ana Ilea, *O manufactură de mătase orădeană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Lucrări Științifice. Seria Istorie, Științe Sociale, Pedagogie*, Oradea, 1971, p. 73-79; Ana Ilea, *Industria manufacturieră din comitatul Bihor în secolul al XVIII-lea*, în *Crisia*, XXI, Oradea, 1991, p. 65, 70-71)

și a împăratului¹³, despre acesta afirmând că „de folosul aquestei Teri totu deuna îngrigiatu (a fost)” (vezi Anexa). Mitul „bunului împărat”, precum și percepțiile cameralismului (varianta germană a mercantilismului¹⁴) reies chiar din rândurile de debut ale documentului: suveranul a poruncit „qua cultura metasei în aquesta Țera si sporească si aquest ramu a Economiei nu spre speculația Erariului sânt, qui singuru spre folosul supușilor să-i l-au îndreptatu, ca dâșii nouu modu de queștigare si capite și banii quari pentru metasă se poartă afară si să remână în Țară”.

Cuprinzând un număr de 14 puncte, circulara supusă atenției noastre reia într-o mare măsură „Orenduele Imperatesci (din timpul) Mariei Theresiei (...) din preună cu alte porunci, precum quele que aquestei culturi se împotrivescu, asia și mijlocirile spre depărtarea aquestor pedici se se descopere”; de asemenea, în cuprinsul ei, sunt întâlnite și adaptări după tipăriturile lui Ludwig Mitterpacher, cunoscut și pentru contribuțiile legate de popularizarea tutunului, cânepii etc¹⁵. De altfel la punctul nr. 3 se solicita „tipărirea din nou a opului” acestuia, solicitându-se în paralel și indicarea tirajului potrivit pentru alocarea unui exemplar fiecărei școli existente, iar la punctul 7 se specifică faptul că dascălul are obligația ca „in tota septămâna odată la tenerime (să facă) învățătură”. Implementarea dispozițiilor circularii era atent monitorizată, în acest sens precizându-se că în fiecare an până „la începutul lui septembrie ... înaltului Consilium să se facă relație despre statul culturii metasei” (pct. 1). O mare atenție era acordată ridicării unor „frâgareturi publice” în fiecare jurisdicție existentă, scop în care trebuiau înființate „deputății” care „va avea detorie dopo data sieși dela Jurisdicția locului Instrucție a rădicare în fiesce quare districtu a Comitatului frâgaretu public, a facere informație tabellara pre Coloni spre cultura metasei a ânvatiere și ai îndemnare a dare în scurtu tempu protocoalele sale lurisdicțiilor, qua de acolo si să trimită înaltului Consilium”. Nu puteau să nu fie implicați în aceste vaste eforturi preoții și învățătorii, în această perioadă mari formatori de conștiință a celor mulți și cu prestigiu de seamă în cadrul lumii rurale: în grădinile școlilor și în cele ale bisericilor trebuiau plantați prin urmare mulți duzi „qua pre prunci și practica culturii metasei si îi pota deprinde”. Se preciza apoi obligația fiecărui sat în care nu exista fragaret de a planta fragari și de a-i îngriji, același caracter de obligativitate fiind impus și colonilor „quare are o sesie de pămentu și cassa” și care trebuia să îngrijească „maquar 2 fragari din fragaretul publicu căpătați și de va peri unul, va planta altul”.

¹³ Mircea Popa, *Aspecte și interferențe iluministe*, Timișoara, 1997, p. 147-182

¹⁴ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă...*, vol I, p. 103

Ideea supravegherii stricte a tuturor solicitărilor cuprinse în document revine constant pe întreg cuprinsul acestuia: se preciza în acest sens, de pildă, că fiecare jurisdicție avea obligația de a-și alege inspectori „peste cultura metasei numai dintre aquia quare sciintia și harnicia sua cu testimoniuri de la mai marii Inspectori Camaresci o vor pote areta” (pct. 6). La rândul lor solgobirăii aveau propriile atribuții trebuind să urmărească dacă „plineștesă poruncile despre cultura metasei? Ore nu e queva scădere? queva pedecă? și despre toate va face relație lurisdicției” (pct. 13). Deoarece „bărbații în aquesta Tera cu mai mare dobândă se desprindu în cultura grâurilor, viilor, tabacului și a dobitoacelor”, era prevăzută recomandarea ca „femeile mai virtosu și pruncii” să fie cei care „ânvătindu-se prin dascăli și prin preoți” să se ocupe de această treabă „și qua si nu se pota quineva plânge cumche lipsind comparatori productul metasei nu-l pot vinde, Camara cu pretiul în fiesce quare anu asedaru lu va cumpăra”. O importanță aparte o are prevederile ultimului punct, potrivit căruia „Quelor que in cultura Metasei cu folosuri se voru deschilini cuviincioase daruri de (la) Imperatul prin jurisdicția locului se vor da”.

Prin rigurozitate și multitudinea detaliilor, prin argumentație și claritatea expunerii, circulara de față ocupă un loc de primă importanță între celelalte preocupări cu caracter economic ale lui Samuil Vulcan, contribuind o dată în plus la întregirea profilului acestui mare „voitoriu de bine”.

¹⁵ Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 90

ANEXA

Iubite în Christos frate!

Pre înaltul Imperatu de folosul aquestei Teri totu deuna îngrigiatu fiind, prin Înaltul său Consilium în 2 Aprilie (1)822 no 8640 poruncește qua cultura metasei în aquesta Țera si sporească si aquest ramu a a Economiei nu spre speculația Erariului sânt, qui singuru spre folosul supușilor să-l I-au îndreptatu, ca dânșii nouu modu de queștigare si capite si banii quari pentru metasă se poartă afară si să remână în Țară. Pentru aqueea Orenduelele Imperatesci Mariei Theresiei despre acestu lucru de nouu le-au circulatu, din preună cu alte porunci qua precum quele que aquești culturi se împotrivescu asia si mislocirile spre depărtarea aquestor pedeci se se descopere si quele que Iurisdicțiile politice spre ajutorarea ei vor afla si vor porunci se se plinească. Adeque:

1. La începutul lui septembrie in totu anul înaltului Consilium să se facă relație despre statul culturei metasei dopo prescisa Tabellă, ponendu(-)să observațiile care voru fi in Comisia Iurisdicțiilor pone quando aquestei Tabelle noue rubrici se vor adăuga.

2. În care Iurisdicții nu se află ânce Deputății, quare despre aquesta Economie grigescu si se orenduiască, aquesta Deputăție va avea detorie dopo data siesi dela Iurisdicția locului Instrucție a rădicare în fiesce quare districtu a Comitatului frăgaretu public, a facere informație tabelarra pre coloni spre cultura metasei a ânvatiere si ai îndemnare a dare în scurtu tempu protocoalele sale Iurisdicțiilor locului, qua de acolo si să trimită înaltului Consilium.

3. Tipărirea din nou a opului lui Miterpacher despre cultura matasei fiind renduită quate exemplare voru fi de lipsă fiesce quare scoală.

4. Adevărată e reflexia unor Iurisdicții cum che bărbații in aquesta Tera cu mai mare dobândă se desprindu în cultura grăurilor, viilor, tabacului și a dobitoacelor; inse femeile mai virtosu și pruncii ne fiind cuprinși in aquestea, îndemnându-se și ânvătindu-se prin dascăli și prin preoți si in cultura metasei cu mare dobândă voru spori și qua si nu se pota quineva plânge cumche lipsind comparatori productul metasei nu-l pot vinde, Camara cu pretiul în fiesce quare anu asedaru lu va cumpăra.

5. Afară de frăgarii pe lângă ulițele si pascumul saturilor plantați in fiesce Iurisdicție se va rădica un frăgaretu, quare cu grădinariu si robote publice se voru lucra.

6. Fiind 3 Inspectori Camerali de metasă in Esek, Temes și V. Buda orenduiți qua Inspectori politici si îndrepte pre practicansi si ai anvatie, se poruncește Jurisdicțiilor a alegere Inspectori peste cultura Metasei numai dintre aqueia quare sciintia si harnicia sua cu testimoniuri de la mai marii Inspectori Camaresci o vor pote areta: aquarora detorie dopo aqueea va fi a grigire qua frâgactul bine si se țic; sementia de va fi lipsă din Depositoriumul Camerescu a o quere si a o impartire pe coloni mai vârtosu, pre Dascăli ori de que lege voru fi a-i ânvătiare Deputăției suptu care voru fi la timpul seu cuviincioasa relație a facere lipsându alți comparasci productumul la quele mai de aproape Depositu Camerescu pentru rescomperare a o portare si de va fi lipsă pentru rădicarea noului Depositorium la Comisie a se înștiințare.

7. În fiecē care scola vernacula se voru tene ori quate esemplare anumitului opu a lui Mitterpacher din quare Dascălu in tota septămăna odată la tenerime va face învățatură.

8. Inspecția pentru cultura metasei in aqueste scole se va țene de ori quare jurisdicție, fie politică, miletaria seu Besericesca. Afară de aquea Episcopii seu vacante si de viearii si superintendensii din Înalta poruncă voru indemna pe pastorii sufletesci loru supuși qua nu numai si grigească qua dascălii si si plinească detoria sa de a ânvătiare pe tenerime cu cultura metasei, qui si dânsii plantându pe lângă Beserică si casa sa mai mulți fragari, ei esempli sunt) pre poporu spre cultura metasei si-l indemne si si-l ânvetie.

9. Fiesce quare Dascăl în Grădina și-n Curtea sa, și-n dinaintea Scolei va ține mai mulți frâgari qua pre prunci și practica culturai metasei si îi pota deprinde.

10. În ograda Besericii anche se voru țene fragari de quari Dascălu va porta grige.

11. Fiesce quare satu in quarenu este Fragaretu publicu in Pascumul său va planta fragari și de denșii va grigi.

12. Fiesce quare Colonu, quare are o sesie de pămentu și cassa va țene maquar 2 fragari din fragaretul publicu căpătați și de va peri unul, va planta altul.

13. Fiecē care szolga biro dopo făcuta însemnarea frâgarilor din satele Districtului său va cerca: ore plineșesă poruncile despre cultura metasei ? Ore nu e queva scădere ? queva pedecă ? și despre toate va face relație Jurisdicției. În Cetăți și Districturi va plini aqueste detorii unu Individium magistratualesc.

14. Quelor que in cultura Metasei cu folosuri se voru deschilini cuviincioase daruri de (la) Imperatul prin Jurisdicția locului se vor da precum și pâne aquum ni s-au dăruitu.

Drept aquea spre plinirea aquestor folositoare porunci Imperatesci precum preoți pastori sufletesci asia si pre toți Dascălii Eparhiei Noastre strinsu îi indetorimu. Datu (in) Oradea Mare în Episcopia Noastră Residentie, 7 iunie 1823.

Episcopul Samuil V(ulcan)

**AN UNPUBLISHED CIRCULAR ELABORATED BY SAMUIL VULCAN IN
1823 REGARDING THE MULBERRY TREES CULTIVATION**

abstract

This study is based on an unpublished document elaborated by the Greek-Catholic bishop Samuil Vulcan at Oradea at June 7, 1823, in which he tried to impress the rural world from this part of Transylvania regarding the advantages of the cultivation of the mulberry trees. Because of the multitudes of the details, profusion of the argumentation and the exposition clarity, this analyzed document taking an important place between the documents with economical character emitted by the illustrious prelate.